

UDK: 37.013"654": 616.89-008.442.6

Pregledni rad

ODGOJ U DOBA NARCIZMA

Željka Pintar

*Dječji vrtić Kustošija
Republika Hrvatska
zeljka.pint@gmail.com*

SAŽETAK

Radom su razmotrene opće karakteristike suvremenoga Zapada. Upućuje se na naznake kolektivne narcisoidnosti u njegovim obilježjima. Promotrene su značajke odgoja zapadnih jedinki uz isticanje razvojne nedostatnosti njihova pristupa. Naime, da bi se ljudski sazrijevalo, potrebno je prihvatiti nužne narcističke povrede, zadržavajući pritom zdravo samopoštovanje. Sprečavanjem susreta s nelagodom, permisivna odgojna kultura Zapada emocionalno poništava dijete. Neprestano uveseljavano, ono potiskuje doživljaj razočaranja. Zatomljeni doživljaji onemogućuju mu susret s okolinom. Nepovjerljivo prema svijetu, a po prirodi društveno, dijete se posramljeno povlači od drugih. Samodostatnom zatvorenosti u sebe, zaštitnim psihološkim obranama (naročito narcističkim), održava lažnu cjelovitost krhke osobnosti.

Ključne riječi: *narcizam, odgoj, Zapad.*

UVOD

Padom europskih komunističkih režima, iz perspektive zapadnih društava, postignut je historijski vrhunac (Fukuyama, 2020). Zaključuje se kako je pobjedom slobode nad svakom tiranijom dosegnut maksimum ljudskih postignuća te se sva političko-ekonomska načela, osim zapadnih, proglašavaju nelegitimnima. Opravdavajući se tvrdnjom da okruženje shvaća naprednije od ostalih i da raspolaze isključivim rješenjem za ekonomski razvitak i političku stabilnost, Zapad silovito širi vlastiti koncept trgovine i suradnje (Mahbubani, 2021). Nasiljem diljem svijeta stvara demokratske nacije sastavljene od neovisnih pojedinaca. Ratovima mijenjanja režima u odmetnutim državama agresivno provodi misiju preobrazbe drukčijih u liberalne demokracije (Kovačević, 2016). Kako Zapad empatizira isključivo s ideološkim srodnicima, za (povremene) evidentno neopravdane poduhvate ne preuzima odgovornost (Mahbubani, 2021).

Pojedincu svojega društva Zapad predlaže da bude *selfmade man* (Saleci, 2012). On samo-konstruktivno, samoizabranim idejama realizira vlastiti, samoodabran identitet (Fukuyama, 2020). Neovisan je i, zahvaljujući svojoj državi, slobodan od sputavalačkoga utjecaja obitelji, religije ili tradicije. Subjekt Zapada zbilju ne poima apstraktno. Neopterećen je idejama općega dobra, problemima ljudske sudbine ili načinima ostvarenja najviših ciljeva (Novalić, 2003). Zaokupljen vlastitim interesima koji pridonose njegovu gospodarskom samoodržanju, nezainteresiran je za širu društvenu deliberaciju (Fukuyama, 2020). Samoodređen prema vlastitom konceptu dobra, neangažiran je u određivanju glavnih problema *zajedničkoga*, društvenoga života (Renault, 2015). Politički rezigniran, napredak u društvu mjeri razvojem prirodnih znanosti i tehnologija (Maskalan, 2018). Tjeskobnost i uplašenost zbog neminovnosti starosti i smrti (Lasch, 1986) nadilazi samouzdižućim sredstvima kojima produžuje mladost i otklanja društvene i relacijske teškoće (Lipovetsky, 2008). Nepovjerljiv prema svijetu, apstraktno komunicira u *cyber* prostoru, svodeći sugovornika na informaciju, bezličnu i bestjelesnu virtualnost (Bilić, 2018). Tjelesnom neukorijenjenošću interakcija nadilazi poteškoće neposrednih međuljudskih odnosa te, neograničen prostorom i vremenom, svemoćno digitalizira iskustva u derealiziranom svijetu (Lipovetsky, 2008).

Jedinka Zapada uvjerena je da je njezin svijet višestruko bolji od svega u što se može pretvoriti budu li si ljudi utvarali da od njega mogu napraviti nešto bolje od onoga što on već jest (Maskalan, 2018). Iako prožeta unutarnjom prazninom

(Lasch, 1986), ona samozadovoljno tvrdi kako je društveni kult privatne sreće sasvim dostatno dosegnut (Maskalan, 2018).

Posredstvom obitelji, društveni obrasci reproduciraju se u pojedinčevu ličnost (Lasch, 1986). Obiteljska zajednica tako usklađuje djelovanje s cjelokupnom društvenom intencijom. Kao posrednica između individualnih karakteristika i društvenih silnica, obitelj, uz društven, institucionalan odgoj i obrazovanje, jedinci nameće zahtjeve, razvijajući njezina poželjna, i suzbijajući ponašanja koja bi se mogla pokazati opasnim za širi sustav (Durić, 2011). Karakteristike specifičnoga odgoja, tipičnoga za Zapad, središnja su tematska okosnica ovoga rada.

ODGOJ PONIŠTENOGA SUBJEKTA

Svaka ljudska zajednica univerzalna pitanja koja proizlaze iz krize pojedinčeva djetinjstva (trauma odvajanja od majke, strah od napuštanja, bol koju donosi natjecanje s drugima za majčinu ljubav) rješava na svojstven način (Lasch, 1986). Sveobuhvatno predlaže odgovor na osnovni čovjekov egzistencijalni problem – kako nadvladati odvojenost i postići sklad. Svijest da je izdvojen, da je bez vlastite volje rođen i da će protiv svoje volje umrijeti, svijest o osamljenosti i bespomoćnosti, otuđenu egzistenciju čini čovjekovim nepodnošljivim zatvorom. Kada se ne bi mogao osloboditi zatočenosti, združujući se s ljudima na ovaj ili onaj način, on bi poludio (Fromm, 1986).

Karakteristične društvene norme, njegove osnovne pretpostavke, načini organiziranja iskustva, uobličuju njemu pripadnoga pojedinca (Lasch, 1986). Vanjski društveni faktori utječu na unutrašnju atmosferu jedinice, njezin psihološki realitet (Marčinko, 2018). Socijalizacijom se čovjekova priroda preinačuje da bi se uklopila u prevladavajuće zajedničarske norme. Zapadno društvo predstavlja kulturu narcizma (Lasch, 1986). Obilježeno terapijskim ideologijama, racionalizacijom unutrašnjega života, birokracijom i kultom potrošnje, ono oblikuje ličnost koja zazire od starosti i smrti, ovisnu o nesebičnoj toplini drugih, potisnuto bijesnu, lažno nezavisnu, unutrašnji praznu (Lasch, 1986).

Narcizmom zaslijepljene cjelovitosti, jedinice kao i društva, nesposobne su za pluriperspektivnost. Uvjerene u vlastitu superiornost, posebnost i jedinstvenost, očekuju da takvima budu i potvrđene. Preokupacija vlastitom važnosti, fantazija o neograničenom uspjehu, ljepoti, izvanserijskom moralu ili idealnoj ljubavi, podržava njihovu slabu zainteresiranost za objektivizirani svijet (Janeš, 2019).

Narcizmom omamljena struktura samopretvorena je u apsolut – objektivitet poima kao dio vlastitosti koji služi njezinoj velebnoj zasebnosti (Janeš, 2019).

Potvrđivanje nadmoći, zahtjevnost u odnosima, precjenjivanje vlastitih sposobnosti, uveličavanje postignuća, zavist, manjak brige za druge, nepostojanje zanimanja za prošlost ili budućnost čine osnovu narcisoidne zaokupljenosti (Holmes, 2003). Narcizmu je potrebna znatna energija za održanje. Očuvanje ideje o vlastitoj velebnosti zahtijeva distanciranje od stvarnosti pa je život u realitetu potrebno posvetiti održanju fikcije o vlastitoj uzvišenosti (Marčinko, 2013). U crno-bijelom spektru narcisoidna cjelina jednostrano promatra svoj samostvoren svijet – zavisno od (ne)prihvatanja njezine nadmoći, drugi su sasvim savršeni ili uniženo zli (Holmes, 2003).

Ishodište narcisoidnosti (zdrave i patološke), na razini jedinke, vezano je uz rani razvoj osobnosti. Koncept jastva socijalno je konstruiran – od rođenja, pojedinac je određen viđenjem drugih (Baron-Cohen, 2012). Roditelj kao *self objekt* koristi se u službi sebstva i održanju nagonskih investicija – dijete ga prisvaja kao dio vlastitosti (Kohut, 1990). On potvrđuje djetetov doživljaj osobne svemoći. Potreban je i kao predložak idealizacije pa dijete, identifikacijom, želi postati poput njega (Kohut, 1990).

Razvojno sazrijevanje podrazumijeva postupno napuštanje onipotentne sjedinjenosti s drugim. Dovoljno dobar odrastao olakšava djetetovo prihvaćanje vlastitih ograničenja. Optimalno frustrirano dijete tolerira nužna razočaranja te, sposobno je uvažiti zahtjeve vanjskoga svijeta, postaje dijelom socijalne zajednice (Kohut, 1990). Osim grandiozne, putem stvarnoga iskustva mijenja se i idealizirajuća konstelacija. Odrastajući, dijete uviđa roditeljske nedostatke i povlači dio idealizirajućega libida iz njegove slike, gradeći vlastite strukture kojima nadzire porive (Kohut, 1990). Iako nužna, razočaranja u vlastitu svemoć i nadmoć drugih ne smiju biti traumatska. U tome procesu djetetu je potrebna okolinska podrška i razumijevanje.

Dijete zapadnoga društva strukturira se kao *autonomna* osobnost koja raspoláže vlastitim pravima. U svojoj zajednici ono je pozvano participirati, konstruirati, i u velikoj mjeri određivati svoj vlastiti život i razvoj (MZO, 2014). Kako je djetinjstvo ustanovljeno kao razdoblje oslobođeno od odgovornosti za osobni razvoj i socijalne odnose, djetetova društvena emancipacija nameće mu i novostečene odgovornosti (Bašić, 2012). U vremenu nestajućega koncepta djetinjstva, odrasli u odnosu sa samoodređujućom djecom učestalo zaziru od dominantne odgajateljske uloge.

Umjesto odgajanjem, odrasla populacija zaokuplja se zaštitom djece. Ona su čuvana od svake prisile, bolesti, smrti, ograničenja, odricanja od veselja. Za djecu se ukidaju zakonitosti prirode i života (Vidović, 2013). U težnji za savršenim roditeljstvom, u okolišu epidemijski zahvaćenim popustljivim odgojem (Shaw,

Wood, 2009), odrasli, poistovjećivanjem djetetovih potreba i želja, bezkonfliktno udovoljavaju svakom njegovom zahtjevu. U takvom shvaćajućem konceptu prihvaća se kako je, da bi se autentično razvijalo, ponajprije važno poduprijeti djetetovo samopoštovanje. *Osjećaj se dobro, Najvažnija osoba na svijetu si ti, Ti si jedinstven* (Vitz, 2011) postaju dominantni odgojni slogani. Smatra se kako će uočavanje međusobnih razlika i prividnih specifičnosti, više nego zajedničkih ljudskih srodnosti, uspješno izgraditi djetetovu individualiziranu osobnost.

No iako *bezprijekoran roditelj* zagašuje dijete brižnošću, ipak ostaje neusklađen s djetetovim emocionalnim potrebama (Marčinko, 2013). Njegova emocionalna pažnja je površna, a empatijski kapacitet slab. Dok uređuje svaku pojedinost djetetova života, sustavno onespoblijava njegov kapacitet samopomoći. U takvom odnosu dijete formira doživljaj da „nema vlastitog uma“ (Lasch, 1986). Čini mu se da „uz toliko investiranje odraslih“ ono uvijek treba biti sretno i zadovoljno (Marčinko, 2013). Procjenjuje kako su njegovi destruktivni osjećaji preopterećujući za okolinu (Marčinko, 2013). Zastrašeno vlastitom agresijom, kompenzira iskustvo bijesa i zavisti maštarijama o bogatstvu, ljepoti i svemoći. Onemogućeno da prizna vlastitu agresiju, ne doživljava krivicu, brigu za objekte ili žaljenje za njima (Lasch, 1986).

Odnos s permisivnim roditeljima beskrvan je, i za dijete duboko nezadovoljavajući (Lasch, 1986). Bez razvijenoga unutrašnjeg prostora za tugu, ljutnju ili razočaranje, dijete se zatvara u sebe. Kako izvoran odnos s okolinom ne postoji, ono joj ne može pristupiti s povjerenjem. Odjeljivanje od svemoćne jedinstvenosti sa svijetom razvojno je zahtjevno. Samo dovoljno dobar roditelj uspješno podnosi krajnosti djetetova idealiziranja i mržnje (Winnicott, 1980). Ugađajući drugi, umjesto suočavanja s emocionalnim nemirom djeteta, pribjegava njegovu podmićivanju. Slabeći mu inicijativu, temeljito sputava razvoj njegova samosvladavanja i samodiscipline (Lasch, 1986).

Popuštajuća i povlađujuća kultura, paradoksalno, stvara pojedince rigoroznoga, kažnjavajućega, diktatorskoga superega temeljenoga na arhaičnim slikama roditeljima stopljenima s grandioznim slikama sebstva. Egu su nametnuti visoki standardi slave i uspjeha te ga se osuđuje divljom okrutnošću ako ih ne uspije postići (Lasch, 1986). Smatra se da perfekcionizam zauzima važno mjesto u današnjoj psihopatologiji (Šeparović Lisak, 2018).

U svemoćnoj zajednici nadmoćnih pojedinaca, u kojoj se neizbježne narcističke povrede teško imenuju, osjećaji poriču, a bol negira, emocionalno dokinut pojedinac uskraćen je za doživljaje sebstva i zajedništva. Kako bi psihološki opstao, poseže za obrambenom, narcističkom samo-zaštitom. U besubjektinom svijetu, društveno pobjedonosno afirmiran kao neovisan i autonoman, ostaje

zatočen u poražavajućem pokušaju samostalnoga zatomljavanja preplavljujuće unutarnje tjeskobe (Tutu, 2017).

ZAKLJUČAK

Zapadno se društvo samopromatra kao najbolji mogući zajedničarski sustav. Opravdavajući ideološku okupaciju svijeta, Zapad drukčije zajednice, povremeno i preventivnim ratovima, pretvara u idejne srodnike. Vođen fantazijom o vlastitoj velebenosti, a u suštini uplašeno zaokupljen strateškim ciljem onemogućavanja pojave globalnoga izazivača (Kovačević, 2016), teži obuhvaćanju svijeta u samome sebi. Poništavajući pluralistički pristup poimanja stvarnosti (za koji se samo naizgled zauzima) i potiskujući svaku različitost, Zapad se uvlači u narcisoidnu samotnost, jer pretvaranjem ostalih u sebi iste, ostaje monološki sam.

Svako društvo strukturirano je pozicionim idejama (Pavić, 2018). U zapadnom svijetu, osnovni koncept objedinjen je *diskursom gospodara*. Na žudnju za prepoznavanjem svojega jedinstvenog postojanja, Zapadnjak reagira usmjerenošću za posjedovanjem. Usredotočen na agresivnu potrebu za apsolutnim raspolaganjem onime što je drugima važno, i drugima kao objektima, on svojom žudnjom poništava i negira onoga na koga (ili na što) je usmjeren. Osnova sposobnosti uspostave međuljudskih odnosa je separacija od drugoga, oslobođenje sugovornika od vlastitih identifikacijskih projekcija (Pavić, 2018). Pojedinaac određen osvajačkom žudnjom, koji ne napušta omnipotentnu jedinstvenost sa svijetom i ne nadilazi simbiotičku stopljenost s okolinom, drugoga ne može susresti. Nesposoban za zajedništvo, u nastojanju da ga nasilno posjeduje, sugovornika reducira na sebi istoga (Oslić, 2001). Društvo Zapada potiče identitetsku samoizgradnju. Pojedince, već u ranom djetinjstvu, upućuje na odgojno samostvaranje. U institucionalnom kontekstu, dijete samoorganizirano i samoinicijativno uči samostalnim bavljenjem samoinstruktivnim materijalima. Ono autonomno stvara stvarnost, bez izravnoga posredovanja znanja (Palekčić, 2002). Usmjeren na samozadovoljstvo i mjerljiv uspjeh, živi u obitelji koja mu neosobno i bezkonfliktno pristupa.

Usamljena i emocionalno neprepoznata jedinka nužno je tjeskobna. Na svoje stanje, u izdašnom društvu obilja, učestalo reagira samopružanjem potrošačkih zadovoljstava. Kupnjom tako nadomješta posvemašnji nedostatak ljubavi, veza i priznanja. Ljudska poništenost uspješno rezonira s karakterom potrošačkoga društva koje trgovanje predlaže kao utočište od doživljaja samoće i osjećaja nepotpunosti (Lipovetsky, 2008). Nezadovoljnom samo-strukturirajućem

pojedincu, u njegovoj zajednici samo-dostatnih drugih, *imati* postaje *self-help* strategija *rada na sebi* (Saleci, 2012). Zatočen u samoizumljivanju i udubljen u samopreispitivanju, Zapadnjak neosviješteno, ali odvažno zaranja sve dublje u sam izvor vlastite nelagode.

LITERATURA

1. Baron-Cohen, S. (2012). *Psihologija zla*. Clio.
2. Bašić, S. (2012). Kriza djetinjstva. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18(67), 10–12.
3. Durić, D. (2011). Velebno sebstvo. O još jednom psihoanalitičkom aspektu romana Tito Dorčić Vjenceslava Novaka. *Fluminensia*, 23(2), 115–127.
4. Fromm, E. (1986). *Umijeće ljubavi*. Naprijed
5. Fukuyama, F. (2020). *Identitet: zahtjev za dostojanstvom i politike zamjeranja*. TIM press.
6. Holmes, J. (2003). *Narcizam*. Naklada Jesenski i Turk.
7. Janeš, L. (2019). Tangente narcizma i psihoze u kontekstu aktualne ekološke krize. *Jahr: europski časopis za bioetiku*, 10(1), 49–74.
8. Kohut, H. (1990). *Analiza sebstva*. Naprijed.
9. Kovačević, B. (2016). Amerika kao imperij, *Politička misao*, 53(1), 35–50.
10. Lasch, C. (1986). *Narcistička kultura: američki život u doba smanjenih očekivanja*. Naprijed
11. Lipovetsky, G. (2008). *Paradoksalna sreća: ogleđ o hiperpotrošačkom društvu*. Izdanja Antibarbarus.
12. Mahbubani, K. (2021). *Je li (se) Zapad izgubio?*. Mate.
13. Marčinko, D. (2013). Istraživanja i tipologija zdravog i patološkog narcizma. U D. Marčinko, V. Rudan (ur.), *Narcistični poremećaj ličnosti i njegova dijagnostička opravdanost* (str. 25–49). Medicinska naklada.
14. Maskalan, A. (2018). Tko, što, kako? Ideja napretka i društvena promjena. *Filozofska istraživanja*, 38(4), 853–862.
15. MZO (2014). Ministarstvo znanosti i obrazovanja. *Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/nacionalni-kurikulum-za-rani-i-predskolski-odgoj-i-obrazovanje/3478> (Pristupljeno 23. 5. 2023.)
16. Novalić, F. (2003). *Rasipanje budućnosti: kritika mita napretka i cinizma rasipanja*. Alinea.
17. Oslić, J. (2001). Etika drugoga u Emmanuela Levinasa. *Bogoslovska smotra*, 71(1), 17–54.
18. Palekčić, M. (2002). Konstruktivizam – nova paradigma u pedagogiji. *Napredak*, 143(4), 403–413.
19. Pavić, L. (2018). *Lacan: imaginarna jedinstvenost subjekta nasuprot autentičnom ja*. Školska knjiga.
20. Renaut, A. (2015). *Kraj autoriteta*. TIM press.
21. Saleci, R. (2012). *Tiranija izbora*. Fraktura.
22. Shaw, R., Wood, S. (2009). *Epidemija popustljivog odgoja: zašto su djeca nevesela, nezadovoljna, sebična – te kako im pomoći*. V.B.Z.
23. Šeparović-Lisak, M. (2018). Odrastanje pod pritiskom perfekcionizama. U D. Marčinko, V. Rudan (ur.), *Nelažoda u kulturi 21. stoljeća. Psihodinamska rasprava* (str. 145–152). Medicinska naklada.
24. Tutu, D. (2017). *Knjiga opraštanja*. Nar.

25. Vidović, V. (2013). Njegovo veličanstvo dijete – privid ili istina. U D. Marčinko, V. Rudan (ur.), *Narcistični poremećaj ličnosti i njegova dijagnostička opravdanost* (str. 101–109). Medicinska naklada.
26. Vitz, P. (2011). *Psihologija kao religija: kult samoobožavanja*. Verbum.
27. Winnicott, D. W. (1980). *Dijete, obitelj i vanjski svijet*. Naprijed.

EDUCATION IN THE AGE OF NARCISSISM

The paper discusses the general characteristics of the modern West. Reference is made to indications of collective narcissism in its features. The features of the education of Western individuals were observed, emphasizing the developmental inadequacy of their approach. Namely, in order to mature as a person, it is necessary to accept necessary narcissistic injuries, while maintaining a healthy self-esteem. By preventing the encounter with discomfort, the permissive educational culture of the West invalidates the child emotionally. Constantly cheered up, it suppresses the experience of disappointment. Obscured experiences make it impossible for him to meet the environment. Distrustful of the world, and social by nature, the child shyly withdraws from others. By self-sufficient self-isolation, protective psychological defenses (especially narcissistic ones), it maintains the false integrity of a fragile personality.

Keywords: narcissism, education, the West.